

*Олена Миколаївна Макеєва,
старший викладач
кафедри теорії та історії держави і права
Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОГРЕСИВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Вивчення нових підходів до праворозуміння стає актуальним в умовах сучасного інформаційно-правового суспільства, яке характеризується динамізмом, ускладненням соціально-економічних, комунікаційних, міжособистісних зв'язків, запровадженням нових управлінських методів, децентралізації влади, посиленням значущості «людського» фактору. Необхідність пошуку нових підходів до розуміння права викликана ситуацією, яка склалася на теренах юридичної науки. В умовах політичної та соціально-економічної кризи в Україні доцільно переосмислити цінність права, зокрема його власну примирявальну природу, здатність до урегулювання суспільно-політичних конфліктів за допомогою права, а не зброї, утверджуючи при цьому ідеали порозуміння та досягнення компромісу. Відтак в умовах становлення демократичного суспільства в Україні відповідно до європейських принципів актуальними є дослідження теоретико-правових аспектів правової комунікації.

Методологічною базою вивчення правової комунікації є філософсько-правові, соціологічні та психологічні дослідження В. Бачиніна, А. Козловського, М. Костицького, С. Кримського, С. Максимова, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, А. Полякова, І. Честнова та ін. Комунікативна концепція права розроблена у науковому доробку Ю. Габермаса, Н. Лумана, Д. Нелкена, Ю. Оборотова, А. Полякова, П. Рабіновича, А. Токарської, М. ван Хоека, І. Честнова та ін.

Метою наукової публікації є дослідження поняття правової комунікації як складової прогресивного розвитку суспільства.

На думку Н. Оніщенко, активізація сучасних суспільно-правових відносин, насамперед між державою та суспільством, потребує наукового обґрунтування та запровадження нових комунікаційних форм у складній взаємодії системи координат «громада – влада». Соціально-правові комунікації транзитивної доби виступають як засіб забезпечення діалогу держави й громадянина та як регулятивний і соціально-конструктивний чинник суспільного розвитку [1, с. 182].

В умовах глобалізації та інформаційної насиченості індивідуалізованого суспільства праву і державній владі все важче зберегти основи людського буття. Раціонально вибудовані інститути – організації, норми, ідеї, які століттями забезпечували стійкість комунікації, все більше здають свої позиції. Відчуття їх недосконалості стає визначальним стимулом для змін у юриспруденції [2, с. 5].

В історії політико-правової думки відомі витоки правової комунікації. Як вважає І. Гетьман, Аристотель вперше використав категорію правового спілкування і визначив у ролі основної функції права примирення. Наукова спадщина Цицерона визначає механізм державного управління, виписаний філософом із позицій рівності повноважень, він є запорукою відсутності конфліктів у державі. Погляди

Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Дж. Локка, Б. Спінози, Ж.-Ж. Руссо свідчать про те, що всі вони бачили реалізацію права виключно у відносинах між людьми; розглядали право на основі узгодженості відносин між громадянами, їхніми силами та воліннями. Серед шляхів подолання конфліктів були: переговори про мир під час воєнних дій та укладання відповідної угоди; залучення неупередженого посередника при наявності спірної ситуації як на державному, так і на буденному рівні; інститути третейського судді (арбітра) [3, с. 9]. У сучасному становищі України зазначені ідеї набувають ще більшої актуальності. На основі комунікативної сутності права динаміка сучасного суспільства виступає як комунікативна самоорганізація, в контексті якої особливого значення набуває правова комунікація. Правова комунікація, як вважає О. Геселев, насправді функціонує за певними правилами, у режимі правових норм, як система взаємообумовлених та взаємопов'язаних домагань (правомочностей) і зобов'язань, що мають, порівняно з іншими соціальними нормами, найвищий, домінуючий характер [4, с. 97].

У демократичному прогресивному суспільстві джерелом вчинків є людина, але не інертна, а мисляча, яка осягнула світ і себе та прагне його удосконалити. Межа свободи кожного обумовлюється можливістю обговорення проблем та прийняття спільних прогресивних рішень у правовому просторі. Передумовою для прийняття об'єктивного рішення завжди є мовно-мовленнєва активність індивіда та міра його громадської активності. Усуватися від участі у прийнятті рішення – це усуватися від здійснення вибору і власної свободи. Якість прийнятих рішень, а отже, і межа свободи людини, залежить від багатьох чинників: серед них правова освіта і правові знання, інтелектуальна активність людини, що відіграють дедалі вагомішу роль у прогресивному розвитку суспільства.

Вітчизняне правознавство, впродовж десятиліть позбавлене досвіду узгодження різномірних дискурсів, і до сьогодні відчуває потребу в удосконаленні методологічних питань правового пізнання. Особливої гостроти проблема набуває у зв'язку з входженням України в європейський цивілізаційний простір, неможливим без утвердження цінності права та його поглибленого теоретичного осмислення [5, с. 40].

Термін «комунікація» (від лат. *communicatio*) з'явився у науковій літературі на початку ХХ ст. Один із засновників американської соціології Ч. Кулі вважав, що під комунікацією розуміється механізм, за допомогою якого стають можливими існування й розвиток людських взаємовідносин – всі символи розуму разом зі способами їх передачі в просторі й збереження в часі [6, с. 379].

Як вважає А. Токарська, комунікація як фактор сприяння рухові до правового суспільства є водночас чинником трансформації «монологічної» системи організації відносин між владою та суспільством до «діалогічної» (в межах якої встановлюються канали двостороннього зв'язку владних структур з населенням), що дозволяє здійснити перехід від «інструментальної» до «комунікативної» моделі прийняття державно-правових рішень. Особливого значення при цьому набуває правова комунікація як підсистема суспільних комунікативних відносин, у межах якої формуються й реалізуються механізми утвердження ідей і цінностей права як смислових орієнтирів суспільної та індивідуальної свідомості [7, с. 134–135]. Як правило, з метою обговорення актуальних проблем у демократичному суспільстві широко застосовуються методи та прийоми правової комунікації, серед яких дебати і дискурси, що відображаються у понятті деліберативності. Філософську основу моделі деліберативної (дорадчої) демократії, або «демократії обговорення», становить комунікативна теорія відомого німецького філософа Ю. Габермаса. На думку вченого, початок становлення комунікативного процесу деліберативності пов'язаний із національною державою, хоч у її межах цей процес ще й досі не отримав належного розвитку. Головною демократичною процедурою за таких умов стає «діалогова комунікація» державної влади і вільної громадськості, а наслідком – досягнення компромісу [8, с. 78]. Звернімося до етимології поняття. Термін походить від латинського «*deliberatio*» (англійський відповідник – «*deliberation*»), що означає «старання зважування», «обговорення», «обдумування», «обмірковування». Лише в сукупності ці синоніми достатньо повно відображають його зміст, а в політологічній літературі вживається й український переклад: «дорадчий процес», «дорадча демократія». У демократичному прогресивному суспільстві потрібно знаходити інші, нові, прогресивні форми правової комунікації у площині влада – громада. Як зазначають сучасні науковці, у попередній період гору взяв захисний варіант ліберальної демократії, який не враховував, «що сучасна модель взаємин держави і громадян має вибудовуватися не за традиційним принципом суб'єкт-об'єктних відносин (керуючі-керовані), а на механізмах “комунікативної поведінки”, тобто суб'єкт-суб'єктних відносин, на принципах визначення рівноправності як людини державної, так і людини “приватної”» [9, с. 691].

Чимало наукових розвідок вітчизняних учених присвячено ролі дискусії та правового дискурсу. Зокрема, відомий філософ права А. Козловський зосереджує увагу на важливості дискусії як культурної цінності для розвитку української філософсько-правової думки. Дискусія, на думку автора, що стала дискурсом, породжує концепти, смисли, із трансцендентної сфери здатна переходити в трансцендентальне, з ноуменального – у феноменальне, з духовного – у соціально-практичне, правове [10, с. 15].

Слушною є думка вченого про те, що у процесі дискурсивного пізнання права можливо розкрити його зміст, сутність і характерні особливості [11, с. 265].

Деліберативну, або дискурсивну модель, часто розглядають як варіант, близький до учасницької демократії, адже вона передбачає широку участь громадян у політичному процесі, сприяє підвищенню рівня їхньої політичної та правової обізнаності й відповідальності. Як наголошує Д. Андреєв, об'єднання людей на засадах національних пріоритетів якраз і є тією визначальною умовою, поза якою будь-які теоретичні роздуми з приводу створення механізму соціально-правової комунікації між владою та громадою втрачають сенс. Механізм створення дієвої комунікації між владою та суспільством неможливий без урахування національних інтересів. Правосвідомість, завдяки своїй унікальності, виступає складовою соціально-правової комунікації [12, с. 28].

Важливу роль під час правового спілкування відіграє рівень правової свідомості та правової культури суб'єктів правового спілкування; головним призначенням правого спілкування є забезпечення консенсусу між суб'єктами і досягнення між ними порозуміння. На думку А. Токарської, ефективність правової комунікації скоординована рівнем сучасного праворозуміння, правовою культурою, суб'єкт-суб'єктною етикою у суспільстві, виробленим оцінно-стереотипним її сприйняттям і репрезентуванням її носіїв. Чим вища правосвідомість громадян, чим бездоганніше діє механізм правовідносин, тим ефективніше відбувається комунікативний правовий процес [13, с. 17].

Як відомо, правова культура у суспільних відносинах виконує комунікативну функцію, забезпечуючи спілкування громадян у правовій сфері, здійснює правовий вплив на особу. Право ж має комунікативні властивості: є системою правової інформації; створюється і поширюється у процесі суспільної комунікації; виражене в специфічній мовній формі; поширюється на невизначене коло осіб; створюється в єдиних процесуальних формах. Право є публічним феноменом пізнання й оцінки його комунікантами; канали передачі правової інформації є формалізованими, створюються, контролюються державними органами та регулюються законодавством. Правова комунікація, як правило, характеризується односторонньою спрямованістю (законодавець – суб'єкт права) і має дві форми: масову (нормативно-правове регулювання) та міжособистісну.

Будь-яка системна правова форма має поєднуватися із процесами морального оновлення суспільства та мати на меті суттєве посилення моральних засад права, глибоке розуміння його соціальної цінності. Надбані правові знання повинні стати ціннісними установками особи, її внутрішнім переконанням і, відповідно, знайти своє відображення у правомірній поведінці. За допомогою комунікативних зв'язків, що існують у суспільстві, формується своєрідне «ціннісне поле правосвідомості», у якому утворюються, функціонують та ретранслюються на різні рівні системи уявлення про право, свободу, закон, справедливість, рівність тощо. Для забезпечення реалізації інформаційної політики потрібні зусилля як державних, так і громадських інституцій, передусім у напрямі формування правової культури в сучасних умовах. У демократичному прогресивному суспільстві правова культура громадян визначає долю політико-правових реформ і функціонування правової системи України. Як зазначає Н. Оніщенко, реалізація функцій права в інформаційній формі забезпечує доведення до широкого загалу державних дозволів і заборон, інформування про методи, засоби досягнення суспільно корисних цілей. Правова інформованість членів суспільства – необхідна умова функціонування правової системи [14, с. 8].

Становлення правової демократичної держави в сучасній Україні пов'язане з труднощами і суперечностями, зумовленими нерозвиненістю правової комунікації та недосконалістю правової культури населення. Серед основних проблем сучасного розвитку суспільства – недосконалість і невиконання законів, у тому числі з боку держави, недостатня правова інформованість, правовий нігілізм і нерозвинена правосвідомість, яка є внутрішнім стрижнем правової культури.

Отже, правова комунікація – це система суспільних комунікативних відносин, у межах якої формуються й реалізуються механізми утвердження ідей та цінностей права. Правова комунікація є одним із основних чинників формування громадянської демократичної правосвідомості та правової культури, засобом забезпечення діалогу держави та суспільства. Сучасний інформаційно-правовий простір потребує удосконалення, його розвиток має свої еволюційні закономірності, але може бути керованим за допомогою інформаційної політики та удосконалення форм правової комунікації. Саме прогресивний інформаційно-правовий простір забезпечує умови для участі громадян у прийнятті управлінських рішень.

Використані джерела

1. Оніщенко Н. М. Комунікаційна складова гармонізації громадянського суспільства / Н. М. Оніщенко // Філософські та методологічні проблеми права. – 2014. – № 1. – С. 182–195.
2. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : моногр. / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. – О. : Фенікс, 2015. – 488 с.
3. Гетьман І. В. Концепція правового спілкування: зміст, витоки, перспективи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук спец. : 12.00.01 / І. В. Гетьман. – Х., 2006. – 20 с.

4. *Геселев О. В.* Інтегративне праворозуміння як складова сучасної постмодерної правової культури: сутність та актуальне значення / О. В. Геселев // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 45. – С. 96–103.
5. *Хмара М. В.* Філософсько-правові аспекти комунікативної теорії Ю. Габермаса в контексті актуальних проблем розвитку українського громадянського суспільства / М. В. Хмара // Право і громадянське суспільство. – 2014. – № 1. – С. 40–49.
6. *Кули Ч.* Общественная организация / Ч. Кули // Тексты истории социологии XIX–XX столетий. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994.
7. *Токарська А. С.* Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння : дис ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.12 / А. С. Токарська. – Л., 2008. – 515 с.
8. *Габермас Ю.* Залучення іншого: студії з політичної теорії. – Л.: Астролябія, 2006. – 416 с.
9. *Фадєєв В. Б.* Суспільно-політичне життя України в умовах трансформації моделі представницької демократії / В. Б. Фадєєв // Український соціум / О. С. Власюк, В. С. Крисаченко, М. Т. Стеникота ін.; за ред. В. С. Крисаченка. – К.: Знання України, 2005. – 792 с.
10. *Козловський А. А.* Філософія права як самосвідомість нації / А. А. Козловський // Проблеми філософії права. – К.; Чернівці: Рута, 2003. – Т. 1. – С. 12–16.
11. *Козловський А. А.* Право як пізнання: Вступ до гносеології права / А. А. Козловський. – Чернівці: Рута, 1999. – 295 с.
12. *Андрєєв Д. В.* Національні чинники забезпечення дієвості соціально-правової комунікації влади та громади / Д. В. Андрєєв // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 26–30.
13. *Токарська А. С.* Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння : автореф. дис ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.12 / А. С. Токарська. – К., 2008. – 35 с.
14. *Оніщенко Н.* Деякі підходи до вивчення комунікативних властивостей права / Н. Оніщенко // Комунікація. – 2013. – № 3. – С. 8–18.

Макеєва О. М. Правова комунікація як складова прогресивного розвитку суспільства

У статті досліджуються теоретико-правові аспекти правової комунікації як складової прогресивного розвитку суспільства. Доведено, що правова комунікація є одним із важливих чинників формування громадянської демократичної правосвідомості та правової культури, засобом забезпечення діалогу держави та суспільства. Зазначено, що становлення комунікативного процесу деліберативної демократії можливе за умов «діалогової комунікації» державної влади і громадян, результатом чого стане досягнення компромісу у суспільстві. Зроблено висновок про те, що сучасний інформаційно-правовий простір потребує удосконалення, може бути керованим за допомогою інформаційної політики та удосконалення форм правової комунікації

Ключові слова: комунікативна концепція права, правова комунікація, правова культура, деліберативна демократія, інформаційно-правовий простір.

Макеєва Е. Н. Правовая коммуникация как составляющая прогрессивного развития общества

В статье исследуются теоретико-правовые аспекты правовой коммуникации как составляющей прогрессивного развития общества. Доказано, что правовая коммуникация является одним из важных факторов формирования гражданского демократического правосознания и правовой культуры, средством обеспечения диалога государства и общества. Отмечено, что становление коммуникативного процесса делиберативной демократии возможно в условиях «диалоговой коммуникации» государственной власти и граждан, результатом чего станет достижение компромисса в обществе. Сделан вывод о том, что современное информационно-правовое пространство нуждается в усовершенствовании, может быть управляемым с помощью информационной политики и усовершенствования форм правовой коммуникации.

Ключевые слова: коммуникативная концепция права, правовая коммуникация, правовая культура, делиберативная демократия, информационно-правовое пространство.

Makeieva O. Legal communication as part of the progressive development of society

The article examines theoretical and legal aspects of the legal communication as part of the progressive development of society. It is proved that the legal communication is one of the important factors in the formation of a democratic civil legal awareness and legal culture, a means of ensuring dialogue state and society. It is noted that the establishment of the communicative process deliberatynoyi democracy is possible under conditions of «interactive communication» of the government and citizens, resulting in a compromise in the society. It is concluded that modern information and legal space needs improvement, can be controlled by means of information policy and improvement of legal forms of communication

Key words: communicative concept of law, legal communication, legal culture, deliberatynva democracy, information and legal space.